

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տնտեսական և բնական

ԳԻՏԵԼԵԱՅ

ԺԲ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 5.

1854

ԾԱՐՏԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Փորձով իմացեր ևս և գիտեմ : (Երես 53)

Հիմա տեսնենք թէ երկիր մը մշակել ուզողն ինչ ճամբայ կը բռնէ բարեբեր գետնի մը տէր ըլլալու համար : Նայտնի է որ այդպիսի գործոյ ձեռք զարնողը նախ պէտք է որ աղէկ հմուտ թիւն ունենայ երկրագործութեան արուեստին ամէն մասանցը վրայ . և երկրորդ ճանչնայ թէ մէկ երկիր մը ինչ տեսակ տեղուանք կրնայ ունենալ, և թէ մշակելու տեղուանքը որոնք են . որովհետեւ մշակուած երկրի մէջ ալ կը գտնուին անմշակ ժայռեր, աւազուտ տեղուանք, անտառուտ լեռներ, լճիկներ, բլուրներ, լճացեալ անպիտան հողեր,

և ասոնք ընդհանուր երկրին մշակութեանը մնաս չեն ըներ . միայն թէ՛ որ չափ աւելի առաջ երթայ մշակութիւնը, այնչափ աւելի կը պակսին երկրին անպիտան մասունքը : Ասոնք գիտնալով մշակողը կը սկսի ձեռք զարնել աշխատելու նախ քիչ աշխատանքով բանուելու հողերուն վրայ՝ որ դիւրաւ սկսի արդիւնաբեր ըլլալու : Այլ զանոնք կարգի դնելէն ետեւ՝ կը սկսի դժուարին տեղուանքն ալ շտկելու, պարարտացնելու . ինչուան այն աստիճան կը հասնի, որ բոլոր երկիրը մշակելէն ետեւ, մեծ ճարտարութեամբ և չմշակուելու

տեղումներն ալ պտղաբեր կ'ընէ . ինչ պէս են լճացած հողերը , քարուտ գետիններն ու աւազուտ դաշտերը :

Լճապէս ուրեմն հիմա մենք ալ պէտք է որ ընենք : Լճի մենք վերը ցուցնք որ վեց տեսակ բացատրութիւն կայ տգիտութեան վրայօք . ուստի տգիտութիւնը ուղղելու ամէն կարևոր հըմ տութիւններն առնելէն ետեւ , մենք որ կ'ուզենք ազգին տգիտութիւնը փարա տել ու զազգը ծաղկեցընել , պէտք է որ այս վեց կարծեացը մէջէն որոնք որ ուղիղ են , անոնց գործադրութեանը աշխատինք . իսկ որոնք որ ծուռ են՝ անոնց ծուռութիւնը շտկել ջանանք , և այնպէսով ազգը իր փափաքած երջանկութեանը հասցընենք : Ուրեմն քննենք հիմա կարծիքներն ու սխալները , որով կ'իմացուի նաև ինչուան հիմա զանոնք շտկելու համար ըրած ջանքերնիս ալ : Լճաջին կարծիքն է ըսինք . Օ ուրիշները տգէտ ճանչնալ : — Լճս ճանաչմունքն ուղիղ է , որովհետեւ այս է խոստովանիլ ազգին տգէտ ըլլալը . միայն ինք զինքը զատել մը կ'երևայ ազգին մէջէն , որ երրորդ կարծիքին մէջ յայտնի կ'իմացընէ . որով հարկ կ'ըլլայ ըսել թէ այս կարծիքը սխալ չէ , բայց պակասաւոր է : Հիմա ասոր վրայ խօսելէն առաջ մէկալ կարծիքներուն ալ ինչ տեսակ ըլլալը տեսնենք , ու ետքը կարգաւ շտկելու հնարքները մտածենք : Երրորդ կարծիքն է ըսինք . Տգիտութիւնը չաբեաց պատճառ սեպել : — Լճս է շատ շիտակ և իրաւացի . և երանի թէ մէկալ կարծիքներն ալ ասոր նման ըլլային , այն ատեն ազգերնիս բարեբաղդ կ'ըլլար , ամէն աղէկութիւն դիւրաւ կրնար ձեռք ձգել , և ամէն բարեմաղթութիւն եր անթերի կը կատարուէին : Երրորդ կարծիքն է . Ինքն իր տգիտութիւնը չճանչնալ : — Լճա բոլորովին փնասակար ծուռ կարծիք մը , որն որ ամէն մարդուն սըրտին մէջ այնպէս հաստատուած է , որ շտկելն ալ շատ դժուար պիտի ըլլայ . և ինչուան որ ալ չշտկուի , անհնարին է որ տգիտութեան դէմ եղած դարմաններէն օգուտ մը քաղուի : Երրորդ

կարծիքն ալ փնասակար և դժուարաբուժելիներէն մէկն է . որ է Լճնուն վրայ գէշ համարմունք ունենալ : — Լճս կարծիքն ամենուն սրտին մէջ ատելութիւն կը սնուցանէ , և ասոր ներհակ ազգին օգնելու համար սերն է հարկաւոր , որ աղէկ համարմունքէն առաջ կու գայ : Ե ատ յոգնելու նիւթ մըն է այս ալ : Հինգերորդ . Փափաք տղոց դաստիարակութիւն : — Վեղեցիկ կարծիք է այս առջիններուն ներհակ . ճանչնալ դաստիարակութեան հարկաւորութիւնը , բայց կը պակսի այն մասը , որ տղոց դաստիարակութիւնը կատարեալ ըլլալու համար՝ մեծերունն ալ հարկաւոր է . ուրիշներուն համար փափաքողին՝ իրեն ալ պէտք է . այս ճշմարտութիւնը և ոչ մէկու մը մտաց մէջ կայ : Իսկ վեցերորդ կարծիքն է հետեւանք երրորդ և չորրորդ ամենափնասակար կարծեացը . որ է կարծել թէ ինքը միայն շիտակ գաղափար ունի տգիտութեան վրայ . որով ամէն մարդ ինք զինքն անկարօտ կը սեպէ իր կարծիքները շտկելու և նոր շիտակ գաղափար մը միտք առնելու : — Լճա քեզի բարոյական երկիր մը մշակելու իր ամէն մէջը գտնուած աղէկ և գէշ հողերով մէկտեղ , որուն մշակելը շատ դժուարին է , ինչ որ ալ փորձով իմացեր ենք և գիտենք . բայց դժուարութեան մեծ մասը կ'ոչնչանայ , երբ յիշելու ըլլանք՝ թէ երկիր մը մշակուած ըլլալու համար հարկ չէ որ մէջի ամէն մասերն ալ բանուի , այլ բաւական է որ մշակուի միայն ամէն բանուելու յարմար տեղումները :

Ուրեմն հիմա քննենք մէյ մը գիտութեամբ մշակուելու յարմար եղող մտքերը : Լճայց մենք վերն ըսինք թէ այն փնասակար կարծիքները գրեթէ ամէն մարդու մտաց մէջ ալ կայ , որով կ'ըլլայ ըսել՝ թէ ամենեւին մշակուելու յարմար սիրտ չկայ : Ուստի այս երևոյթէն չշփոթելու համար , պէտք է գիտնալ որ ամենուն ալ նոյն ծուռ կարծեաց մէջ ըլլալը կը յայտնէ՝ թէ ամենքն ալ մշակուելու կարօտութիւն ունին , և ոչ եթէ մշակուելու անյարմար

են : Եւ թէ որոնք են յարմարներն և որոնք անյարմար մշակուելու , փորձը կը ցուցնէ , որ է այս : Եւ արդիկներէն ու մանք իրենց կարծեացը վրայ սաստիկ յամառած կ'ըլլան . ումանք ալ բնական դիւրաւոր կ'ըլլան . ուրիշներն ալ աւելի տրամաբանական միտք ունենալով՝ դիւրաւ պատճառ հասկըցող կ'ըլլան . կան այնպիսիներ ալ որ թէ և բնութեամբ դիւրաւոր են , բայց սաստիկ կրից տէր ըլլալով՝ կրքերնին ելած ատեն , կամ որոնց դէմ որ հակառակութիւն մը ունին , անոնցմէ ճշմարտութիւնը լսելու ատեն՝ չեն կրնար խօսք հասկընալ . ումանք ալ բնական անհոգ կ'ըլլան , պատճառով խօսք խօսելու և խօսք հասկընալու համար չեն ուզեր խելքերնին յոգնեցընել : Եւ ասոնց ամէնն ալ թէպէտ վերը յիշած ծուռ կարծիքներն ունենալով տգէտ կ'ըսուին , բայց ասոնց մէջէն դիւրաւ խօսքի պառկելու յարմարութիւն ունեցող բնութիւններն են մշակուելու մտքերը , և ազգին միտքը մշակուելու համար նախ զանոնք ընտրելու է , ու ջանալու է մտքերնուն ծուռ կարծիքները փարատել , և զասոնք շահելէն ետեւ՝ անոնց օգնութեամբ աւելի ծանրալուրներն ալ կամաց կամաց ճամբայ կու գան . և մէյ մը ազգին գլխաւոր մասը գիտութեւն ճամբան մտնելու ըլլայ , անկէ ետեւ դիւրաւ ազգը իր բոլոր ուժը դպրոցներուն կու տայ . ուսկից առաջ եկած տղաքը պղտիկուց գիտութեան ճամբուն մէջ կը սկսին մեծնալ . որով գիտութեամբ գործք տեսնելը հասարակաց կ'ըլլայ , և ազգը իր մշակութեան պտուղը կը սկսի վայելել : — Արեմն հիմա խօսքերնիս դարձնենք դիւրաւոր , տրամաբան , խօսքի պառկող , անտարբեր և կրից մէջ չեղող մարդկանց , ու ասոնց հասկըցընենք ճշմարիտ գիտութեան հիմը՝ որ է տգիտութեան վրայօք մարդկան մտաց մէջ գտնուած գաղափարներուն շտկուիլը , որով ամէն մարդ ճանչնայ իր տգիտութեան աստիճանը և հասկընայ այս երկու հիմնական գիտելիքները . առաջին՝ թէ տգէտ եղողը ամէն ճշմարտութեանց վրայ շիտակ գա-

ղափար չկրնար ունենալ . երկրորդ՝ թէ տգէտը չկրնար իմանալ իրեն լսած խօսքին շիտակ իմաստը հասկընալը , որով հետեւ տգէտ է լսած խօսքին պատճառները չգիտեր , ինքը կարծէ թէ անոնք չկան : Եւ երկուքն են բոլոր մարդկութեան այս աշխարհիս երեսը կրած ամէն թշուառութեան պատճառները : Եւ եր թէ մեր ազգայինք ամէնն ալ կարենային խելք հասցընելու միայն այս երկու ճշմարտութեանց . այն ատենը ոչ միայն երկինքը , այլ և այս աշխարհիս մէջ ալ երջանիկ կ'ըլլար ազգերնիս : Հիմա մենք տգիտութեան վրայ եղած ծուռ կարծիքները շտկելու ատեն , ասոնց վրայ ալ պիտի խօսինք . որովհետեւ այն ծուռ կարծիքներն ալ այս երկու հիման վրայ հաստատուած են :

Եւրդ տգիտութեան մէջ ծուռութիւն ունեցող կարծիքները այս չորսն են . Ա . Օւրիշները տգէտ ճանչնալ : Բ . Ինքն իր տգիտութիւնը չճանչնալ : Գ . Եւ մենուն վրայ գէշ համարմունք ունենալ : Դ . Կարծել թէ ինքը միայն ունի շիտակ գաղափար տգիտութեան վրայ : Հինգերորդ մ'ալ կայ որ թէպէտ շիտակ է , բայց մէջը պակաս մաս մ'ունի . որ է Տղոց դաստիարակութեան պէտքը ճանչնալը . որուն պակաս մասն է մեծերուն ալ դաստիարակութեան պէտք ունենալը չճանչնալ : Հիմա սկսինք առջի կարծեաց մէջի ծուռութիւնը ցուցընել . բայց ինչպէս որ առաջ ըսի՝ մեր խօսքը խիստ բնութեան հանդիպողներուն համար չէ . որովհետեւ անոնք որչափ ալ բնական պատճառ հասկընալու կարողութիւն ունենան , բայց իրենց խիստ բնութեամբը իրենց մտածածէն գիտցածէն դուրս նոր բանի խելքերնին չպառկիր . իրենց կարծիքը չեն կրնար փոխել . բանի մը որ անգամ մը կարմիր ըսած գտնուեցան , այն բանը եթէ տեսնեն ալ որ ձեան պէս սպիտակ է , դարձեալ իրենք կը պնդեն թէ կարմիր է , ու սա նա պատճառներուն համար սպիտակ կ'երևնայ , բայց այն պէտք է որ կարմիր կոչուի , որովհետեւ իրենք առաջ այնպէս կարծեցին : Եւ սա տեսակ

մարդիկ մշակուելու երկրին ապառաժ
լեռներն ու ժայռերն են . մենք այս տե-
ղուանքս մշակելու չենք ելած . այլ մշա-
կուելու յարմար կակուղ հողերուն հա-
մար : Երգառջի կարծիքը զամենքը տգէտ
կը ճանչնայ , և տգէտ ըսելու ատեն զինքն
ալ մէկ տեղ կը խառնէ , բայց այնպէս որ
ուրիշներուն տգիտութիւնը ազգին փնա-
սակար կը ճանչնայ , բայց իրենք ան-
փնաս . որովհետեւ իր դատմունքը բնա-
կան կատարեալ է . ուսկից առաջ կու-
գայ ամենամիասակար երկրորդ կարծի-
քը , որ է՝ ինք իր տգիտութիւնը չճանչ-
նալ . ասով է որ ամենքն ալ իրենք ի-
րենց խելքին և կարծեաց վրայ հա-
մարմունք ունին : Եւ որ համար տգի-
տութենէ առաջ եկած փնասուց դար-
ման մը ընելու խօսք լսածնուն պէս ,
փոխանակ ականջ դնելու և գիտունի մը

լսածին հետեւելու՝ իրենք իրենց ան-
կատար դատմամբ կը սկսին քննել գի-
տունին ըսածը , ու մտքերնուն յարմար
եկածն ընդունիլ , անյարմար երեցածը
մերժել : Եւ այսպէսով ամէն խրատ ,
յորդոր , ամէն ուղղութեան ճամբաներ ,
հնարքներ պարապը կ'երթան : Ուրեմն
տգիտութեան փնասներէն ազգը ազա-
տել եթէ կ'ուզենք , պէտք է որ ամէն
բանէն առաջ աշխատինք , ճար ընենք
այս փնասակար սովորութենէն դադրե-
ցնելու նախ մենք զմեզ և ետքը զու-
րիշները : Որն որ կրնայ ըլլալ քննելով
այսպիսի սխալ կարծեաց պատճառնե-
րը այնպիսի կերպով մը՝ որ ամենուն
խելքը պառկի . և զայս օրինակով մը
բացատրենք :

(ԳԻՏԻ ՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒՒ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

Գ Ի Շ Ե Ր

Ճանաչիցնս դու զգիշերին քաղցրութիւն .

Ունիւնտ

Զիջանէին նըշոյք արիւնոյն

Լա լոյսն 'ի բաց ծածկէր յաչաց ծովամոյն .
Լա գոչեցի . Բստուերք որ գայք ձեզ ողջոյն :

Հետախաղաղ զաւերակօք անդ տունջեան ,
Գիշեր , ըզքոյդ հարու վըսեմ գաս խորան .
Գաս ոչ 'ի շուք աշխարհասփիւռ հանդերձեալ ,
Եւլ հեզաճեմ ամէնաճայր աղօտ փայլ .

Ս երինք եւ ներքինք քոյում տէրութեան

Լըկինք եւ երկիր հանուր տեղի տան .

Օ երդ աշխարհակալ 'ի բռանց վշտահար

Յանձնանուէր ձօն դիմեալ սիրաբար

Սողովուրդք 'ի խինդ առբերին

Խաղաղութեանց հաշտ աւետաբերին :

Իբրեւ զի վեհ ազդմանց խաղաղ քո պատկեր

Հանդիսատես յաչաց 'ի սիրտ ոչ հոսէր .

Եւ որորութիւն համբոյր , պարկեշտ լըուութիւն

Ի զուգակիրս ըմբռնելով դըրընդին .

Ի քոյդ հանդիպել ցաւք լըւեն տըխուր ,

Լա յարտօսրութուրմն աչս անհրապոյր